

Abraham Kuyper, ny-calvinismen og kirkelivet i Holland

- Hollands svar på Grundtvig?

af Martin Boje Christensen

Siden 1500-tallet har Den Reformerte Kirke sat et afgørende præg på det hollandske folk og dets historie. En af de markante skikkelser i kirkens historie og i Hollands historie i det hele taget er teologen, præsten, chefredaktøren og politikeren Abraham Kuyper (1837-1920). I år er det 100 år siden, han afsluttede sit lange livsløb. Hans teologi og politiske tænkning diskuteres stadig og er grundlaget i den såkaldte "ny-calvinisme", der har inspireret kirker i både Holland, Skotland og ikke mindst USA helt til nutiden.

Kuyper satte spor i en grad, så at man kan sammenligne ham med N.F.S. Grundtvigs rolle i Danmarks historie. Grundtvig var som Kuyper teolog og præst og fik stor betydning både folkeligt og religiøst i en lang eftertid. Grundtvigs kamp for undervisning og oplysning, for den sande kristendom og for etablering af frie valgmenigheder i et kirkeligt miljø præget af statskirkelighed har tydelige paralleller i historien om Kuyper. Der er imidlertid også betydelige forskelle mellem de to, som jeg vil vende tilbage til.

Kirkebesættelse¹

Abraham Kuyper var et menneske med mange talenter og en utrolig energi, og hans engagement varede hele livet. En af de mest kendte historier om ham fandt sted i hjertet af Amsterdam. Byens landskendte 1400-tals kirke, Nieuwe Kerk, har en prominent plads. Den ligger på Dam-torvet ved siden af kongeslottet og bruges af den kongelige familie i Holland. Her er landets konger og dronninger blevet indsat siden 1815, og under kirkens gulv er flere af landets berømte sønner begravet. Den reformerte Kirke i Holland, *Nederlandse Hervormde Kerk*, havde i 1800-tallet status af nationalkirke, og kirkens regionale råd i Amsterdam, det såkaldte "classis", havde det overordnede ejerskab af Nieuwe Kerk.

Uden for Nieuwe Kerk så de, der var tidligt oppe den 6. januar 1886, en gruppe mænd med målbevidste skridt. Man kunne genkende parlamentsmedlem, chefredaktør og medstifter af det nyligt oprettede "Frie Universitet" i Amsterdam, Abraham Kuyper. I den kolde morgendæmring kunne man også få øje på Frederik Rutgers, professor i kirkeret ved samme universitet og Alexander Lohman, hans kollega, samt Theo Heemskerk, søn af landets indenrigsminister og selv kommende premierminister. Med dem fulgte lederen af landets calviniske fagforening tillige med en af de ældste ved Amsterdams menighedsråd. De to sidste var håndværkere og medbragte en sav.

De blev mødt af nogle vagter uden for kirken, som straks sendte bud efter politiet. Kirkens regionale råd havde ladet kirkens låse udskifte og vagter opstille, fordi man forudså netop den konfrontation, som nu var under opsejling.

Da politiet ankom, blev deres beføjelser øjeblikkeligt underkendt af den juridiske delegation, som havde sikret sig med aftaler højere oppe i ordensmagtens hierarki. Derfor blev det kun døren ind til kirkens menighedsrådslokale, som denne morgen blev udsat for vold, idet håndværkerne savede et felt ud i fyldningsdøren, så delegationen kunne skaffe sig adgang til kirken og dens dokumenter og nøgler. Abraham Kuyper og hans venner havde nu sikret sig kontrol over kirken. Studenter fra byens Frie Universitet holdt vagt døgnet rundt bevæbnede med køller, og den spektakulære kirkebesættelse fortsatte året ud.

¹ Til dette afsnit se James D Bratt: "Abraham Kuyper – Modern Calvinist, Christian Democrat", 2013:149ff

Historien blev kendt som "panel-episoden" på grund af det udsavede panel i døren, og den gav genlyd over hele landet og blev den mest dramatiske, men også mest kontroversielle del af Abraham Kuypers kamp for en kirkereform.

Hvordan var det kommet så vidt? Hvad var disse mænds anliggende?

Neo-calvinisme. Kirkekampen

Kuyper ville tilbage til en ægte og oprindelig calvinisme, som han fandt den hos den protestantiske kirkefader Jean Calvin (1509-1563) og i Dordrecht-synodens bestemmelser. Kirkemødet i Dordrecht 1618-19 omfattede hele den daværende, internationale reformerte kristendom, og mødets bestemmelser blev toneangivende for kirken i flere hundrede år efter. Samtidig var der hos Kuyper og hans tilhængere en stærk utilfredshed med de kommissioner og bestyrelser, som havde magten i kirken og blev støttet af staten, og som i Kuypers øjne repræsenterede en liberal, modernistisk teologi. Denne statslige topstyring af kirken var i Kuypers øjne en grov krænkelse af kirkens integritet og egenart.² Den hollandske kirke var siden 1500-tallet bygget op i religiøs og politisk kamp for frihed og ligeværdighed. Selve ånden i reformert kristendom stred derfor mod ethvert kirkeligt hierarki eller statsstyre. Her kunne Kuyper have et vigtigt argument.

I løbet af 1800-tallet var den hollandske reformerte kirke ganske rigtigt blevet stadig mere statsstyret til stor fortrydelse for en del af landets calvinske menigheder. Uden de reformerte menigheders samtykke indførtes i 1816 en kirkeordning, som gav kirken en helt ny struktur. Bestyrelser på flere niveauer dominerede kirkeledelsen. Bestyrelsernes medlemmer var udpeget af staten, men havde ikke kirkelig eller teologisk indsigt til at vurdere eller træffe beslutninger om trosspørgsmål.³ Kirke og stat var i princippet adskilt, men staten ønskede efter 1815 i oplysningstidens ånd, at landets reformerte kirke skulle virke for statens vel og fremme idealerne om tolerance, dyd og god moral og kultivere kærlighed til konge og fædreland.⁴

Mod 1800-tallets slutning traf regeringen bestemmelse om, at al støtte til religiøse skoler og læreanstalter skulle afvikles. Både protestantiske og katolske skoler blev frataget statslige midler. Også præsteuddannelserne skulle foregå på de ikke-religiøse universiteter. Abraham Kuyper og hans venner organiserede med stor dygtighed en folkelig protestbevægelse, som stillede krav om, at alle religiøse skoler og institutioner skulle nyde samme rettigheder og tilskud som de statslige. Kuyper var overbevist om, at calvinismen med dens formelle institutioner og sammenhængende og omfattende teologiske system tillige med dens stramme organisation havde de afgørende svar på tidens åndelige og religiøse krise. I sin kritik af statsmagten lagde Kuyper ikke fingrene imellem:

"Vores fremtidige præster skal herefter undervises i teologiens kernestof af mænd, hvis hele tilgang og grundforståelse i årevis - og målrettet - har søgt at udslette og latterliggøre vores bekendelse af troen på De hellige Skrifers autoritet, på Guds treenige væsen, på Kristi guddommelighed, på Helligåndens person og på forsoningen ved Lammets blod. Skal man blot se passivt til, mens alt dette sker?"⁵

Som en konsekvens heraf oprettede Kuyper og hans venner i 1880 Amsterdams "Frie Universitet", bundet til en ortodoks, calvinsk kirketradition. Kuyper blev universitetets første rektor og underviste

² Karel Blei har i sin artikel "The Church: National and Universal – On the Ecumenical relevance of National Church Structures", i bogen "Of All Times and of All Places", Leo J Koffeman 2001:19ff en spændende gennemgang af opfattelsen af den reformerte kirkes rolle i Nederlandene siden reformationen. Er det en nationalkirke? Kuypers synspunkt har ikke været enerådende. Stærkt konservative reformerte begyndte i 1800-tallet at omtale den Nederlandske Reformerte Kirke som "Den nationale kirke", "Folkets kirke" som "Gud selv havde plantet i de nederlandske lande og folk". ibid:28

³ Se Leo Koffeman i artiklen "The Urge for Unity" i bogen "Of All Times and of All Places", red. Leo J Koffeman 2001:75

⁴ Om de skiftende forhold mellem stat og kirke i Nederlandene siden Reformationen se Karel Blei "The Church: National and Universal" i bogen "Of All Times and of All Places", red. Leo J Koffeman 2001:19ff

⁵ James D Bratt 2013:119

i teologiske fag. Trods sin spæde begyndelse - med kun få lærere og studenter i 1880'erne - indtager universitetet i dag en fremtrædende plads blandt de hollandske universiteter, men har i betydeligt omfang forladt sin strengt ortodoks-calvinske profil og åbnet sig for studerende med mange slags baggrunde.⁶

Kuypers kirkekamp kan beskrives som kampen for den sande og rene kirke. Det gælder i en sådan grad, at der i hans teologiske tænkning er tilløb til donatisme, der som en skjult understrøm har præget hans bevægelse lige siden.⁷ I det hele taget er Kuypers tænkning præget af antagonismer. Hans ekklesiologi tager sit udgangspunkt i det modsætningsforhold, som han ser mellem en kristen og en ikke-kristen opfattelse af verden, som igen udspringer af den grundindstilling, hvert enkelt menneske tager. Kuyper ser et afgørende modsætningsforhold mellem klassisk, kristen tro og det spirituelle liv, der henter sit indhold i moderniteten. Kirken lever således på en kampplads og er kaldet til at sætte sit eget israelitisk-kristne antropologiske og etiske verdensbillede op imod samtidens hedenske, humanistiske og æstetiske verdenssyn. Med Guds hjælp vil kirken sejre i den kamp.⁸ Sådan trækker Kuyper bestandig grænser mellem kirken og de sande kristne på den ene side og den omgivende verden på den anden side.

Kuyper bestred med stor lidenskab, at man i det hele taget kan tale om en national kirke: Kristi kirke har en identitet, som er åndelig. International, ikke national. Kirken er først og fremmest den lokale menighed, som består af dem, der tror, af dem, der er indpodet i Kristus, som bøjer sig for ham, lever af hans ord og lyder hans bud:

"The church is the congregation of the believers. By their faith, in their confession, they are members of the Body of Christ, which is: the Church. So, the church cannot but consist of those who are incorporated in Christ, who bow to him, live with his word, obeying his orders."⁹

Guds nåde har to udtryk

Men samtidig understreger Kuyper, at Guds nåde har to skikkelser eller udtryk, som ikke må sammenblandes, men heller ikke adskilles: 1) "particuliere genade" dvs. særlig og specifik nåde og 2) "gemene genade", dvs. almen eller fælles nåde.¹⁰ Hermed forsøger han at undgå to faldgruber: For det første den opfattelse, at både troende og ikke-troende, kristne såvel som ikke-kristne, genfødte og de, der ikke er, alle deltager på lige fod i den evige frelse ved Jesus Kristus. For da spiller tilstedeværelsen eller fraværet af kristen tro jo ingen rolle. Troen bliver ligegyldig. Den anden faldgrube er den opfattelse, at alene de sande troende kristne har del i Guds nåde, og at verden uden for kirken ligger i totalt mørke. Som om Guds nåde ikke også kunne virke uden for kirken. Disse to fejlslutninger vil Kuyper undgå. Guds almene nåde er ifølge Kuyper i virksomhed overalt, idet den opretholder livet og begrænser det ondes magt, mens Guds særlige nåde er Guds frelsende nåde,

⁶ Se dokumentet "Vrije Universiteit Amsterdam's Educational Vision", October 2018 på hjemmesiden www.vu.nl, især afsnittet "The identity of VU Amsterdam in 2018". Her er ordet "Christian" og church nævnt én gang, men ordene Reformed og Calvin slet ikke. Universitetets historiske, konfessionelle udgangspunkt er med andre ord kraftigt nedtonet.

⁷ Se artiklen "The Urge for Unity", i Leo J Koffeman og Henk Witte, "Of All Times And of All Places – Protestants and Catholics on the Church Local and Universal", Meinema 2001:77. Donatus (300-tallet) hævdede, at kirkens hellighed er afhængig af embedsindehavernes hellighed. Kun den donatistiske dåb er gyldig og kun donatistiske biskopper og præster er sande Guds tjenere. Donatisterne organiserede sig som en frivillig sammenslutning af rettroende og blev gennem flere hundrede år en kirkesekt i Nordafrika.

⁸ Se artiklen "The Urge for Unity", i Leo J Koffeman og Henk Witte, "Of All Times And of All Places – Protestants and Catholics on the Church Local and Universal", Meinema 2001:82

⁹ Karel Blei:36

¹⁰ Karel Blei:34 Kuyper udvikler sine tanker om de to slags nåde i et større værk: "De Gemeene Gratie", Kampen 1931-32

som den virker gennem Jesus Kristus for og med de sandt troende. Begge de to udtryk for nåde hører sammen og har samme kilde i Guds godhed mod sit skaberværk.

Det er netop disse tanker, som på afgørende måde belyser Kuypers kirkeforståelse og hans forståelse af kristendom og folkeliv:

As long as one does not want to see this distinction, one does not know of any grace if not inside the church; so, one is rather obliged to admit all compatriots, if possible, into the church, if one does not want to leave civil life to demonic powers.¹¹

Hvis kirken skal være en "nationalkirke", kan den ganske vist have en indirekte positiv indflydelse på de store folkemasser ved at påvirke i bred forstand og have en uddannende funktion. Men denne indirekte påvirkning af det hollandske folk kan kun ske, hvis kirken bevarer sin identitet og sin renhed. Kirken må ikke tilsløre eller udviske sine grænser, men tværtimod understrege dem. Dog uden at blive sekterisk eller isolere sig fra dagliglivet. Men da Guds nåde også i en vis forstand virker uden for kirken, er det ikke nødvendigt at indlemme hele folket i Guds kirke. Dog har de ikke del i Guds frelsende nåde. Den er kun i kirken. Atter trækker Kuyper grænserne op. Hans kritik af en nationalkirke er bidende:

"The National Church proclaims the principle that an entire people, an entire nation is to be admitted into the church of Christ by baptism, not because the entire population believes or can be supposed to believe, but in spite of the fact that unbelief is breaking out as impertinently as possible, not only among the members but also among the office-bearers and boards, and it is clear to anybody that the real believers are just a painfully small minority in the great mass."¹²

Hvert område i samfundslivet har sin egen integritet

Som en reaktion på den statslige topstyring udviklede Abraham Kuyper den teori, der på engelsk hedder "Sphere sovereignty" på hollandsk "Souvereiniteit in eigen kring" eller på dansk: Suveræniteten på eget område. Tankegangen er følgende: Hvert område eller hver sfære i samfundslivet har sit eget ansvarsområde, autoritet eller kompetence. Og hver sfære står ligeværdig og ligestillet med alle andre områder i samfundslivet. Kuyper har en veludviklet skabelsesteologi, som han bygger sin teori på: Gud selv har designet og styret disse forskellige områder af menneskelivet, og de fremtræder som sociale fællesskaber. Som eksempler kan nævnes: uddannelsesområdet, religion, civilret, landbrug, økonomi og arbejdskraftens vilkår, ægteskab og familieliv, kunst, osv. Hvert af disse samfundsområder har sin egen historiske udvikling og fastlagte normer, som følger heraf. Princippet om suveræniteten søger altså at bekræfte og respektere disse områders gudsskabte afgrænsninger og historiske egenarter, så de kan udfolde sig i frihed.

Intet af disse områder kan altså forlange overhøjhed over et andet område. Hver har sin egen gudsskabte integritet. F.eks. kan intet trossamfund som f.eks. kirker (den katolske kirke i middelalderen) eller en civil retsinstitution (=staten) forlange totalitær kontrol, men må holde sig til sit eget (begrænsede) kompetenceområde. Staten må ikke blande sig i kirkens indre anliggender.

Kuyper tog et udgangspunkt i udtrykket *coram Deo*. Alle områder af menneskelivet består ligeværdigt og umiddelbart for Guds ansigt. Af den grund må kirke og stat også holdes adskilt, understregede Kuyper. Man må i det hele taget værne om de forskellige livsområders egenart og ret og integritet. For det er Gudsskabte ordninger.

Familielivet er Guds ordning, ikke et produkt af statens bestemmelser og interesser. Det er hverken statens eller kirkens opgave at definere, hvad familie er, det er Guds Ord, der bestemmer på det område. Guds Ord har netop en suveræniteten, uafhængig af både kirken og staten. Familien, som er

¹¹ Abraham Kuyper "De Gemeene Gratie" II 4th ed:265 citat fra Karel Blei opus cit 35

¹² Karel Blei opus cit 36 Jeg har rettet et par åbenlyse fejl i citatet.

grundlagt på pagten mellem én mand og én kvinde, er ikke udtænkt eller givet form af staten eller nogen anden ydre magt, men udgår fra hjemmets overhoved, som til gengæld står til ansvar for Gud.

Eller for at tage et andet eksempel: Hverken staten eller kirken kan diktere en forudfattet bestemmelse til en videnskabelig institution (f.eks. sundhedsmyndigheder), skole eller universitet. Hver af disse institutioner bør administreres af dem, som har ansvar, kompetence og evner på området. Tilsvarende gælder i handelslivet handelens egne regler, og de ansvarlige for styringen af handelen bør hentes fra dens egne rækker, for at den nødvendige ekspertise kan være til stede.

Hvis staten eller regeringen forsøger at bestemme og regulere uden for sit eget ansvarsområde og træder ind over en anden "sfæres" grænser, bør de, som har ansvar i denne sfære, protestere: Staten overtræder sine grænser og blander sig i vore indre anliggender!

Kuypers teoridannelse bliver i høj grad et spørgsmål om den korrekte og velfungerende udøvelse af statslig myndighed og magt: At stat og regering kender sine grænser og respekterer dem. Og at hvert område i samfundslivet får den respekt og integritet, som det fortjener i kraft af Guds skabelsesordning.

Baggrunden for besættelsen af Nieuwe Kerk i 1886.¹³

Men nu tilbage til Kuypers kirkekamp. Den gik hånd i hånd med hans teori om "suverænitet". Konfrontationen med den etablerede kirke, som kulminerede i januar 1886 med besættelsen af Nieuwe Kerk i Amsterdam, tog egentlig sin begyndelse i 1882. Kuyper vendte da efter seks år tilbage til Nieuwe Kerk i Amsterdam og begyndte på en serie af foredrag, og ude i landets provinser genlød hans kritik af, at teologiske studenter fra hans nystiftede, konservative Frie Universitet ikke kunne få deres eksamener anerkendt af den officielle kirke og dermed ikke få præstestillinger. I april 1883 mødte 222 delegerede (herunder 70 præster) op fra hele landet for at planlægge nye tiltag og aktioner. De sympatiserede med Kuypers sag, og i virkeligheden blev det begyndelsen på en ny kirkedannelse.

Kuyper organiserede sine tilhængere i Amsterdam, som fik flertal i menighedsrådet ved Nieuwe Kerk. De tre tilbageværende "modernistiske" præster ved Nieuwe Kerk blev overvåget kritisk af dertil udpegede mænd, man anerkendte ikke disse præsters konfirmationsundervisning, og konfirmanderne kunne dermed ikke blive konfirmeret. De tre præster appellerede deres sag til provinssynoden, som gav dem medhold, men Kuyper og menighedsrådet appellerede til generalsynoden, som imidlertid tilsluttede sig provinssynodens støtte til de tre præster.

Imidlertid havde førertalte Rutgers fundet ud af, at kirkens statutter gav hjemmel til, at det lokale menighedsråd kunne tiltage sig ganske frie beføjelser over kirkens ejendom og yderligere, at i tilfælde af uoverstigelige modsætninger i menighedsrådet ville kirkens ejendomme tilhøre dem, der havde samme standpunkt som kirkens oprindelige konfessionelle profil og grundlag, og som derfor var de rette juridiske arvtagere. Det officielle, regionale råd, "classis", forlangte herefter, at Kuyper og menighedsrådet tilbagekaldte deres beslutninger om at overtage kirken som ejendom. I flere på hinanden følgende møder, der gjorde åbenlyst vold mod al rimelig forretningsgang, besluttede classis til sidst 4. januar 1886 at afsætte de rådsmedlemmer og præster, som fulgte Kuyper. I alt 80 mænd. To dage efter fulgte så besættelsen af kirken som omtalt. Hvis Kuypers kirkebesættelse kunne kritiseres for at være en irregulær magtdemonstration, kunne Kuyper anklage sine modstandere i "classis" for det samme.

Der var uro flere steder i landet, i den lille by Kootwijk blev den første teologiske kandidat fra Kuypers Frie universitet, en ung mand ved navn J.H. Houtzagers, indsat som præst i kirken uden om de kirkelige myndigheder, der sammen med to politifolk ganske vist mødte op for at forhindre indsættelsen, men kom for sent: Menigheden havde efter råd fra Kuypers søn Herman begyndt gudstjenesten og indsættelsen af Houtzager en time tidligere end annonceret.

¹³ Til det følgende se James D Bratt: "Abraham Kuyper – Modern Calvinist, Christian Democrat", 2013:158ff

Kuyper og hans ligesindede blev i juli 1886 suspenderet fra deres præstestillinger og menighedsrådsmedlemmerne afsat, i alt 74 mænd. Kuyper indkaldte til en "kirkekonference" i Amsterdam i januar 1887, som blev udgangspunkt for dannelsen af en ny, reformert kirke, som spaltede sig ud fra den statsstøttede reformerte kirke og fik navnet "De reformerte kirker i Nederland", *Gereformeerde Kerken in Nederland*, idet 150 af landets 1350 menigheder, 180.000 medlemmer og ca. 80 præster fulgte Kuyper. I 1888 fastslog Nederlandenes højesteret endegyldigt, at Kuyper og hans netværk var et nyt og uafhængigt fællesskab og altså ikke den legitime åndelige arvtager til den hollandske kirke og dens kirkebygninger, som Kuyper havde hævdet. Flere af Kuypers nærmeste venner og samarbejdspartnere forlod ham, således Philip Hoedemaker, Kuypers kollega på Det frie Universitets teologiske fakultet, som havde samarbejdet med ham i mange år. Hoedemaker iværksatte ligefrem en kampagne mod Kuyper i den hollandske presse, der blev beskrevet som "vedvarende, hadefuld og ondskabsfuld".¹⁴

Søjlerne

Abraham Kuyper fortsatte imidlertid sit virke på mange fronter med uformindsket energi. Han gjorde fælles sag med landets katolske kirke i sin kamp for at få religiøse institutioner og læreanstalter gjort ligeberettigede med de statslige. Denne kamp lykkedes og resulterede i en opdeling af det hollandske samfund i "søjler". Befolkningen afgrænsede sig i lukkede samfundsgrupper: En katolsk, en protestantisk, en socialistisk og en politisk-liberal gruppe eller "søjle". Hver gruppe opbyggede sin egen sociale organisation, som omfattede egne kirker, politiske partier, aviser, skoler, universiteter, fagforeninger, sportsklubber, spejderkorps og andre ungdomsklubber. Kuyper ses ofte som chefideologen bag denne ejendommelige, men gennemgribende udvikling i det hollandske samfund, en opdeling, som først for alvor begyndte at bryde sammen efter 2. Verdenskrig.

Abraham Kuyper var i mange år selvskreven leder af "Det Anti-Revolutionære Parti", som i et opgør med arven fra den franske revolution så det som en hjertesag at fremme ortodoks calvinisk tro og religiøsitet i det hollandske samfund. Han var i en årrække medlem af det hollandske parlament og nåede sin højeste politiske post som landets premierminister i årene 1901-1905. Kuypers evne til at præsentere den calviniske kristendom som et logisk og sammenhængende system har ligesom hans store evner som skribent og retoriker gjort ham til en af de mest indflydelsesrige reformerte teologer i nyere tid.

En mand med en mission.

Abraham Kuyper havde en mission i livet. Om sit livs bestemmelse sagde han:

Et dybfølt ønske bestemmer hele mit liv,
 en afgørende drift driver min sjæl og min vilje fremad:
 At genoprette Guds hellige ordninger og bestemmelser i kirke og hjem, i stat og i skole,
 - uanset hvor meget verden protesterer –
 til gavn for vores land.
 Ja, at indskrive disse guddommelige ordninger,
 som både Guds ord såvel som Guds skaberværk vidner om,
 indskrive dem så tydeligt i folkesjælen,
 at mit land og mit folk endnu engang vil bøje sine knæ for Gud.¹⁵

¹⁴ James D Bratt: "Abraham Kuyper – Modern Calvinist, Christian Democrat", 2013:162

¹⁵ James D Bratt: "Abraham Kuyper – Modern Calvinist, Christian Democrat", 2013:140

Abraham Kuyper og N.F.S. Grundtvig.

Jeg indledte min artikel med at sammenligne Abraham Kuyper med N.F.S. Grundtvigs rolle i 1800-tallets Danmark. Og der er som nævnt ganske interessante fællestræk. Selvom skabelsesteologisk argumentation er afgørende for dem begge, står det klart, at de drager ret forskellige konsekvenser af den.

Grundtvig talte konsekvent om "Herrens lille flok", som samles om døbefont og alterbord. Mennesket er en synder, der trænger til frelse, og det kan ikke selv gøre det allermindste dertil. I sin klassiske fremstilling "Grundtvig" gennemgår Hal Koch i et interessant kapitel udtrykket "Menneske først og kristen saa!" Hal Koch gør gældende, at det er et udtryk hos Grundtvig, som ofte er misforstået og misbrugt. Koch citerer bl.a. salmerne "Klynke og klage, nætter og dage" og "Nåden, hun er af kongeblood" for at understrege, at det oplyste menneskeliv og folkeliv hos Grundtvig bestemt ikke i sig selv er tilstrækkeligt til frelsen.¹⁶

Men frelsen er en genfødsel af det skabte menneskeliv. Livets drama hedder skabelse, syndefald og frelse. Skabelsen er det første. Grundtvig vender sig med skarphed mod de teologer, der understreger syndefaldet så stærkt, at de fremstiller mennesket som et dyr eller en djævel. Selv det ringeste menneske som røveren på korset var dog af "Gude-Æt".¹⁷ Mens altså Kuyper taler om Guds "særlige nåde" og "almene nåde" for at markere forskellen på det genfødte og skabte menneskeliv, understreger Grundtvig gudbilledligheden. De er enige om ikke at dæmonisere det almene folkeliv, og de argumenterer begge ud fra skabelsen. Mens Kuyper lægger vægt på at trække grænserne mellem folkeliv og kirkeliv skarpt op, ser Grundtvig dybe og hemmelighedsfulde sammenhænge.

Grundtvig taler om, at mennesket må være levende, have livslængslen i sig, for at det kan nytte noget at tale til det om det evige liv. Oplysningen skal vække til liv ved mødet med virkeligheden, og det er den forberedelse, som må gå forud for al tale om det evige liv. Kristenlivet er helt igennem et åndeligt folkeliv i levende vekselvirkning med hovedfolkenes ejendommelige udvikling og modersmål. Derfor bliver der en nøje indre forbindelse mellem folkeliv og kristenliv.

Nu i Nord forstaar vi bedre
end et Kvad af vore fædre
Østens høje Billedsprog
Modersmålet dybt sig bøjer,
let og lifligt det sig føjer,
efter Herrens Tankegang.

Men troen er netop noget meget specifikt, ikke blot oplyst folkelighed:

Herrens Ord og Pinsedagen,
ikkun de forklarer Sagen
gav Jer alle Tungers Aand:
Aanden, som kan alt udvirke,
som i Jesu Kristi Kirke
løser alle Tungebaand.¹⁸

Folkeliv og kristenliv hænger for Grundtvig nøje sammen. Derfor vil Grundtvig ikke som Kuyper sætte de skarpe skel mellem folkeliv og kirkeliv. Om Grundtvigs forhold til det danske og det kristelige hedder det hos Hal Koch:

¹⁶ Hal Koch "Grundtvig", Gyldendal 1943:158ff

¹⁷ Hal Koch 1943:163

¹⁸ Citeret efter Hal Koch 1943:167

”Grundtvig bestræbte sig i høj Grad for at holde det danske og det kristelige ude fra hinanden, ikke som to uforligelige Ting, men dog som noget højst forskelligt. For det første har Danskheden jo eksisteret, førend Kristendommen kom til Landet. Dernæst drejer det danske sig kun om det timelige Velfærd, mens Kristendommen sigter på Frelsen og det evige Liv. Endvidere staar det fast, at Danskhed kun har Gyldighed i en lille Krog af Norden, Kristendommen over hele Verden, Danskhed kun for en Tid, Kristendommen baade for Tid og Evighed. Men det kristelige svæver jo ikke frit i Luften og taler ikke et himmelsk, umenneskeligt Sprog – det var vel netop en af de Ting, der skilte Grundtvig fra Pietisterne, at deres Kristenliv for ham var et Skinliv og deres Tale et Kanaans Sprog. Den levende Kristendom fører intet med sig uden Herren selv i Aanden, og som en Gæst fæster den bo hos Folkene og låner deres Modersmål. Derfor har Kirken skønt fremmed af oprindelse formået at blive dansk af Tanke og Mæle, er blevet et Arnested gennem Aarhundreder for folkeligt Liv.”¹⁹

Man kan forestille sig, at hvad der her er udtrykt, kunne være en væsentlig del af Grundtvigs svar til Abraham Kuyper i en dialog mellem dem om kristendom og folkelighed.

Kuypers ”søjletænkning” var imidlertid også at finde i den grundtvigske bevægelses storhedstid: Højskoler, friskoler, mejerier, ungdomsforeninger, skytteforeninger, valg- og frimenigheder. Også et politisk parti, nemlig Venstre. Samtidig var det en ret åben ”søjle”, idet man lagde vægt på det nationale og det fælles danske, og derfor kunne alle være med.

Abraham Kuyper og Vilhelm Beck

Imidlertid kan man sammenligne Kuyper med en anden dansk samtidig, nemlig Indre Missions leder fra 1861 og de følgende mange år præsten Vilhelm Beck (1829-1901). Kuyper havde ganske vist Grundtvigs folkelige gennemslagskraft og skabelsesteologi og fik som han en vældig indflydelse på samfundslivet. Men teologisk ligner Kuyper faktisk i højere grad Beck. Vilhelm Beck var konservativ, ville som Kuyper tilbage til en oprindelig, klassisk udgave af den tro, der var udgået fra Reformationen i et opgør med tidens liberale-teologiske strømninger, og Beck lagde vægt på vækkelse til sandt kristent liv med Gud. Vilhelm Beck var som Kuyper forankret kirkeligt, men ønskede med sin mission en ægte tro og fromhed i opposition til en folkekirkelighed, som ikke tog troen og omvendelsen alvorligt nok. Bibel og bekendelse spillede en stor rolle for både Beck og Kuyper, idet de vigtigste reformatoriske bekendelsesskrifter ifølge Kuyper var udgået fra Dordrecht-synoden (heriblandt Heidelberg-katekismen), hvorimod Beck regnede Luthers lille Katekismus og Den Augsburgske Bekendelse for afgørende.²⁰ Både Kuyper og Beck var meget optaget af ”skellet” mellem den levende menighed og de nominelt kristne.²¹ Kuyper og Beck var begge benådede folketalere, der kunne holde store menneskemængder i ånde.²² Derimod var Beck ikke på samme måde den højtbegavede og belæste teolog, som Kuyper var.

En sammenligning med Indre Mission gennem de sidste godt 150 år afslører tydelige paralleller til Kuypers ”søjletænkning”: Indre Mission fik sin egen avis (Kristeligt Dagblad 1896), egen

¹⁹ Hal Koch 1943: 167

²⁰ Kurt E Larsen gør i sin bog ”Vilhelm Beck – missionspræsten”, Lohse 2001, rede for, at Vilhelm Beck på visse punkter kunne forholde sig kritisk til Luther og til den Augsburgske bekendelse. Men samtidig lagde Beck stor vægt på folkekirken og dens bekendelsesskrifter. Folkekirkens forvaltning af sakramenterne var en god ramme om den levende menighed i Danmark. Se f.eks. afsnittet ”Luthersk kristendom” s236ff

²¹ Larsen 2001:65ff og 74: ”Beck prædikede det skarpe skel mellem troende og vantrø. Med hensyn til at drage dette skel mellem mennesker i praksis, var det for Beck i nogen grad muligt at udpege de vantrø. Mennesker, der ringeagtede forkyndelsen, levede i modstrid med Guds bud og bandede var for Beck tydeligvis vantrø. ” På sine ældre dage blev Beck dog mere forsigtig.

²² Larsen 2001:80

præsteuddannelse (Menighedsfakultetet fra slutningen af 1960'erne), egne læreruddannelser, f.eks. Nørre Nisum Seminarium, Haslev Seminarium, Aarhus Seminarium og mange flere, egne højskoler, eget rejseselskab (Felix Rejser) og eget forlag (Lohses forlag), m.m. Man kan endog pege på Den kristelige Fagbevægelse som en aflægger af Indre Missions virke. Kuypers skarpe kritik af sin egen tids præsteuddannelse, som jeg citerede ovenfor, kunne næsten være sagt ordret af den kreds af danske præster og lægfolk, som med brochuren "Kirkens ja og nej" i 1964 banede vej for et Menighedsfakultet i Aarhus.

Man kan i øvrigt også sammenligne med andre kirkelige organisationer end Indre Mission: Jfr. f.eks. KFUM og K's idrætsforeninger, spejderbevægelser og Danmarks Kristelige Gymnasiastbevægelse. De danske frikirker har også haft "søjler": Højskoler, efterskoler, forlag.

Til forskel fra Holland var de fleste i Danmark lutherske kristne, og derfor blev søjleopdelingen ikke så markeret her som i Holland, hvor katolikker og også en stor gruppe ikke-kirkelige gjorde sig gældende i samfundet. Indre Mission i Danmark fastholdt da også som "kirkelig forening" gennem mange år sin rolle som bevægelse inden for Folkekirken - i et stadigt og kritisk med- og modspil. Først i de seneste årtier har missionsfolket i Danmark vist tendenser til ligesom Kuyper at bryde ud og etablere egne, frie menigheder.

Indre Missions søjle var reelt set parallel med den grundtvigske. Også i Indre Mission stablede man en stor foreningskultur på benene, og den fik vid berøringsflade ud i samfundet. Og fordi IM var luthersk, kunne man - modsat calvinister - leve med en statskirkelig ordning. Derfor forblev også denne søjle inden for det folkekirkelige. IM havde fokus på menneskers tro og frelse, og derfor kunne man leve med folkekirken og med de skiftende politiske forhold. Det er sværere for en reformert.²³

Donatisme

Beskyldningen mod Kuyper og hans bevægelse for tilløb til det donatistiske kætteri kan synes hård. Det er imidlertid professor Leo Koffeman og Karel Blei, tidligere generalsekretær i Nederlands Reformerte Kirke (NRK), som sagligt og upolemisk gør gældende, at der findes denne understrøm i Kuypers teologi og bevægelse. Koffeman og Blei er nøglefigurer i de senere årtiers teologiske drøftelse af hollandsk reformert kirkehistorie og teologi samt fortalere for økumeniske bestræbelser. Leo Koffeman har i øvrigt selv personlig baggrund i Kuypers kirke.

En understrøm er vel mere en tendens, end den er en udtalt og klar beskaftenhed. Et eksempel på en donatistisk tendens er vel den, at Kuyper og hans folk frakendte de liberale præster ved Nieuwe Kerk retten til at konfirmere. Akkurat samtidig var Kuyper rektor ved det nyoprettede frie universitet i Amsterdam, der uddannede rettroende calvinske præster, og som var oprettet i et skarpt opgør med nationalkirkens præsteuddannelse. Dr. Harm Dane gør i en vigtig artikel gældende, at Kuypers kirke blev etableret "as a result shared by those who left the NRK that the denomination was no longer proclaiming the true gospel."²⁴

Luthersk og calvinsk kristendom

Sammenligning mellem Kuyper på den ene side og den lutherske tradition på den anden side afslører nogle af de grundlæggende forskelle mellem calvinisme og lutherdom. Reformert kristendom har f.eks. altid set kirkeordninger som en integreret del af kirkens identitet og

²³ Jeg skylder professor Kurt Larsen, Menighedsfakultetet, stor tak for denne og flere andre væsentlige iagttagelser og præciseringer, som er indarbejdet i nærværende artikel.

²⁴ I 2004 blev Kuypers kirke og nationalkirken genforenet efter 40 års drøftelser, og Nederlandenes lille lutherske kirke indlemmedes også, så at lutherske og reformerte bekendelsesskrifter nu optræder side om side i den nye kirkes statutter. Leo Koffeman var en central figur i den proces. Se den detaljerede og interessante artikel "How the Protestant Church in the Netherlands was born", Leo J Koffeman, i "The Protestant Church in the Netherlands: Church Unity in the 21st Century – Stories and Reflections", Zürich og Berlin 2014:11ff og 56

budskab.²⁵ For Luther var kirkeordninger af sekundær betydning - omend nødvendige. Luther tænkte, at fyrsterne måtte træde til og ordne kirkens forhold, når biskopperne (de katolske) havde svigtet. Derfor blev de lutherske kirker i Tyskland "landskirker" og i Danmark statskirke med kongen som øverste myndighed.²⁶ I Danmark kan vi godt leve med statskirkelighed, fordi vi ikke ser kirkeordninger som en del af kirkens væsen, men som noget sekundært. Anderledes for reformerte. Her er det hjerteblod, det gælder.

Luthers to-regimentelære har spillet en betydelig rolle i de lutherske lande siden Reformationen, men den nyder ingen videre opmærksomhed i den reformerte tradition. Kuyper bliver politiker for at indrette samfundet efter kristne principper og for at erobre områder for kirken og troen. Lutherske kristne lader derimod med sindsro ikke-kirkelige myndigheder varetage det verdslige regimente og er ikke på sammen måde målrettede i et forsøg på at erobre og ændre landets politik. Går lutherske kirkefolk ind i politik, er det ikke først og fremmest i troens navn men snarere for at yde en tjeneste for det verdslige regimente. Luthers pointe er, at de to regimenter ikke skal sammenblandes, men respektere hinanden. Det er Gud selv, som har indsat og forordnet begge regimenter. Derfor skal det verdslige også værne om det åndelige regimente og understøtte det.

Hvis man sammenligner med Kuyper, kunne man sige, at Kuyper ikke har en to-regimente-lære, men en multi-regimente-lære, jfr. hans tanker om suverænitet på hvert område i samfundslivet. Kuyper mener ligesom Luther, at det er Gud selv, som har indstiftet eller forordnet hvert område, og at de gensidigt skal respektere hinanden.

Reformert kristendom vil ikke vide af biskopper og ønsker ikke noget kirkeligt eller andet hierarki, som bestemmer over menighederne. Men i praksis kan man ikke undgå det. Det viser Kuypers kamp mod sin tids kirkelige topstyring. Kuyper lagde ganske vist al vægt hos de lokale menigheder, der fulgte ham i opposition mod nationalkirkens topstyrede struktur. Men i løbet af 1900-tallet brød flere menigheder ud af Kuypers kirke, fordi de følte, at de regionale råd fik for meget magt. I fremstillinger af Hollands kirkehistorie understreges det, at landets reformerte kirke er født med en vældig frihedstrang, som har gjort sig gældende lige siden. Det bestandige opgør med det kirkelige hierarki hænger sammen med, at den reformerte kirke opstod i (og var sammenvævet med) en politisk frihedskamp (80-års krigen) mod undertrykkerne i det forhadte spanske, romersk-katolske regime under bl.a. Filip II.²⁷ Men kampen for kirkens renhed, frihed og selvstændighed har sin pris. I Holland findes den dag i dag en lang række små, uafhængige reformerte kirker, der har spaltet sig ud i århundredernes løb. Og det tog 40 år at hele det markante brud, som Abraham Kuyper påførte Hollands reformerte kirke.

²⁵ "Efter reformert opfattelse indeholder Det nye Testamente bestemte direktiver for kirkeforfatningen med samme gyldighed som Skriftens øvrige indhold. Det er således typisk, at den reformerte kirke flere gange har kæmpet for sin forfatnings renhed og opfattet dette som en kirkens eksistenskamp." Einar Molland, *Kristne kirker og trossamfund*, ved P G Lindhardt 1976:265

²⁶ Luther vikarierede som sognepræst ved "Stadtkirche" i Wittenberg, når Bugenhagen var på rejse og ophold for at ordne kirkens forhold i tyske byer og i Danmark. Christian den 3. sendte i marts/april 1537 hele lovudkastet til den danske "Kirkeordinans" til Luther i Wittenberg. "Hvor meget Luther personligt har sat sig ind i dette materiale, ved vi ikke. Han har sandsynligvis overladt det hele til sin ven og kollega Johann Bugenhagen, som var de lutherske kirkers ekspert i sådanne lovspørgsmål, og efter hans udtalelser har Luther vel godkendt indholdet i store træk. Det hævdede kongen i hvert fald senere." Kort efter rejste Bugenhagen til Danmark med kone og børn. Citat fra Martin Schwarz Lausten: *Reformationen i Danmark*, Akademisk forlag 2002:119

²⁷ Holmquist og Nørregaards kirkehistorie II, 1949, nytryk 1992:320ff se også Karel Blei, "The Church: National and Universal – On the Ecumenical relevance of National Church Structures", i bogen "Of All Times and of All Places", Leo J Koffeman 2001:22ff

Litteratur:

- James D Bratt: "Abraham Kuyper – Modern Calvinist, Christian Democrat", 2013
- Leo J Koffeman og Henk Witte, "Of All Times And of All Places – Protestants and Catholics on the Church Local and Universal", Meinema 2001
- Leo J Koffeman "The Protestant Church in the Netherlands: Church Unity in the 21st Century – Stories and Reflections", Zürich og Berlin 2014
- Hal Koch "Grundtvig", Gyldendalske Boghandel 1943
- Martin Schwarz Lausten: Reformationen i Danmark, Akademisk Forlag 2002
- Holmquist og Nørregaards kirkehistorie II, 1949, nytryk 1992
- Einar Molland: Kristne kirker og trossamfund 1976 s. 257ff ved P G Lindhardt
- Kurt E. Larsen "Vilhelm Beck – missionspræsten", Lohse 2001
- "Vrije Universiteit Amsterdam's Educational Vision", October 2018 på hjemmesiden www.vu.nl

Wikipedia-artikler på engelsk:

- Neo-calvinism
- Abraham Kuyper
- Logical order of God's decrees
- History of the Netherlands
- Synod of Dort
- History of Religion in the Netherlands